

Плідна, різнопланова викладацька, методична і наукова діяльність науково-педагогічних працівників, стрижнем якої була педагогічна і наукова робота, мала значний громадський резонанс, її соціальною основою була широка просвітницька, виховна та науково-популяризаторська діяльність університетських викладачів – організація виставок, експедицій, публічних лекцій тощо як на батьківщині, так і за кордоном.

Особливо необхідно відзначити відсутність належної фінансової підтримки науково-дослідної роботи, що можна пояснити хибним і недостатнім розумінням ролі науки в політико-економічному потенціалі країни. У даному контексті також не найкращим чином впливало на становлення вітчизняних наукових шкіл і прагнення держави заощадити за рахунок зменшення витрат на підготовку науково-педагогічних кадрів вітчизняних вищих навчальних закладів.

Джерела та література

1. З іменем святого Володимира : Київський університет у документах, матеріалах та спогадах / Упорядники В. Короткий, В. Ульяновський: У двох кн. – К., 1994. – Кн. 1. – 398 с.; Кн. 2. – 453 с.
2. Історія Одеського університету за 100 років. [1865-1965]. – К. : Вид-во Київського університету, 1968. – 423 с.
3. Київський університет 1834-1984. – К. : Вища школа, Видавництво при Київ. ун-ті, 1984. – 203 с.
4. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах : У 2-х ч. Ч. 1. – К., 1994. – 336 с.; Ч. 2. – К., 1994. – 288 с.
5. Оноприенко В.И. Николай Иванович Андрусов, 1861-1924 / В.И. Оноприенко. – М. : Наука, 1990. – 219 с.
6. Тарасенко О. Становлення та розвиток історичної освіти та науки у Київському університеті у 1834–1884 рр. / О. Тарасенко. – К. : Логос, 1995. – 276 с.
7. Жемеров О., Селіверстов О. Засновник конструктивної географії (До 140-річчя з дня народження Андрія Миколайовича Краснова) / О. Жемеров, О. Селіверстов // Географія та основи економіки в школі. – 2002. – № 4. – С. 50-53.
8. Щербань Т. Організатор Київської філологічної школи / Т. Щербань // Слово і час. – 1991. – № 1. – С. 16-21.
9. Аронов Д.К. К проблеме определения понятий “научная (научно-педагогическая школа)” / Д. Аронов // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2003. – № 6. – С. 8-13.
10. Савенок Л.А., Водотика С.Г. Наукова школа: дослідницький, освітній і виховний потенціал / Л.А. Савенок, С.Г. Водотика // Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. – 2012. – Вип. 1(1). – С. 120-123.
11. Заруба В. Наукова школа в історичній науці. До постановки проблеми / В. Заруба // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2006-2007. – № 15. – С. 769-781.

Додонова А. В. Научные школы в контексте общего развития университетской науки Надднепрнянской Украины второй половины XIX – начала XX вв.

В данной работе проанализировано ряд объективных и субъективных факторов, которые влияли на масштабы, характер и результаты научно-исследовательской работы профессорско-преподавательского состава университетов. Рассмотрены научные направления и школы, которые были организованы под руководством ведущих педагогов и ученых университетов Надднепрнянской Украины. Сделана попытка выделить основные характерные особенности, функции научной школы, ее жизненный цикл, влияние научного лидера на ее эволюцию и на процесс развития науки.

Ключевые слова: научно-педагогические работники, Надднепрнянская Украина, научные направления и школы, модернизация.

Dodonova G. V. The scientific schools in the context of general development of university science in Naddniprovska Ukraine of the second half of the XIXth – beginning of the XXth century

This work is devoted to objective and subjective factors, which influenced on scale, character and results of research work of the university academic staff. The scientific ways and schools which were organized under the direction of leading teachers and scientists from universities Naddniprovska Ukraine have been revealed. We tried to select basic characteristic features, functions of scientific school, its life cycle, the influence of scientific leader on its evolution and on the development process of the of science.

Keywords: academic staff, Naddniprovska Ukraine, scientific ways and schools, modernization.

УДК 612.014.42(092)“1800/1850”

К. С. Варивода

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА РОБОТА І ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА Д. С. ВОРОНЦОВА В ГАЛУЗІ ЕЛЕКТРОФІЗІОЛОГІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Данило Семенович Воронцов — один із основоположників вітчизняної електрофізіології. Учений здійснив фундаментальні дослідження з електрофізіології серця, скелетних м'язів, нервів, спинного та головного мозку. Створив велику наукову школу електрофізіологів та мембранологів, представники якої і сьогодні успішно працюють над вирішенням важливих наукових проблем.

Ключові слова: Данило Семенович Воронцов, електрофізіологія, електрокардіографія, збудження, гальмування.

В кінці XIX — середині ХХ століття в Україні у лабораторіях Харківського, Одеського та Київського університетів були отримані цінні дані про електричні явища в нервах, м'язах, серці і головному мозку. Особлива увага приділялася вивченню впливу електричного струму на живі тканини. У цей період в Україні працювали такі видатні електрофізіологи, як В.Я. Данилевський, Б.Ф. Веріго, В.Ю. Чаговець і Д.С. Воронцов, які є основоположниками багатьох сучасних напрямів електрофізіології. Ученим належить пріоритет у

відкритті і поясненні ряду електрофізіологічних явищ. На особливу увагу серед цих учених заслуговує академік Данило Семенович Воронцов (1886-1965 рр.).

В історіографії радянського періоду науково-організаційна і педагогічна діяльність Д.С. Воронцова висвітлювалася у працях Серкова П.М. [1], П.Г. Костюка [2], а також в публікаціях загального характеру про розвиток біології, фізіології та електрофізіології [3, 4, 5]. Водночас в сучасній історіографії відсутні публікації про наукову спадщину Д.С. Воронцова в галузі електрофізіології.

Данило Семенович Воронцов народився 24 грудня 1886 року на хуторі Рогожне поблизу Пропойська Биховського повіту Могильовської губернії (нині м. Славгород Могильовської області, Білорусь) у сім'ї білоруського селянина. Впродовж 1894-1898 рр. Д.С. Воронцов навчався в місцевій початковій школі. У 1898 році Д.С. Воронцов вступив до Могильовської гімназії, яку закінчив 1906 р. В гімназії Д.С. Воронцов отримав дуже хорошу підготовку з фізики, хімії, математики. Особливу увагу він зосереджував на вивченні біологічних наук. Слід відмітити, що уже в гімназії Д.С. Воронцов вивчав праці К.О. Тімірязєва про дарвінізм і еволюційне вчення, І.М. Сеченова про рефлекторну діяльність головного мозку, О.І. Герцена і Д.І. Писарєва про значення експерименту в науковому дослідженні.

У 1907 році після закінчення Могильовської гімназії Д.С. Воронцов поступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету. Наукову діяльність Д.С. Воронцов розпочав на кафедрі гістології під керівництвом відомого гістолога О.С. Догеля. У цей час учений освоїв ряд гістологічних методів дослідження і виконав невелике дослідження з вивчення мікроскопічної будови нервових гангліїв і провідної системи серця жаби. Частина отриманих результатів учений використав при написанні магістерської роботи [6, с. 5-7].

На другому курсі прослухавши лекції професора М.Є. Введенського з фізіології людини і тварин, Д.С. Воронцов зацікавився експериментальною фізіологією. Упродовж 1908-1916 рр. Д.С. Воронцов проводив дослідження на кафедрі фізіології Петербурзького університету у лабораторії відомого ученого — академіка М.Є. Введенського. Саме із цього часу розпочинається наукова діяльність Д.С. Воронцова в галузі електрофізіології. За пропозицією М.Є. Введенського учений проводив дослідження з гальмівного впливу блукаючого нерву на серце при різній силі і частоті подразнень. Результати досліджень були узагальнені у дипломній роботі під назвою «К вопросу о тормозящем влиянии блуждающего нерва на сердце» (1913 р.). Дипломна робота Д.С. Воронцова була нагороджена золотою медаллю Петербурзького університету [7, с. 5].

Після закінчення університету 1912 року Д.С. Воронцов за клопотанням академіка М.Є. Введенського був залишений при кафедрі фізіології Петербурзького університету для підготовки до наукової та педагогічної діяльності. За сумісництвом упродовж 1914-1916 рр. Д.С. Воронцов працював асистентом з фізіології на Вищих (Бестужевських) жіночих курсах, де читав лекції та проводив практичні заняття [8, с. 1004].

Водночас Д.С. Воронцов проводив інтенсивну наукову роботу на кафедрі фізіології. Зокрема з 1912 року ученим були проведені дослідження природи явища збудження в нерві. Своє зацікавлення цим питанням Д.С. Воронцов пояснював великим значенням даного процесу для життєдіяльності будь-якої живої клітини, тканини і організму в цілому. При проведенні цього дослідження учений використовував струнний гальванометр. Значно підвищивши рухливість струнного гальванометра, Д.С. Воронцов з його допомогою уперше з великою точністю визначив загальну тривалість струму дії нерва жаби, а також тривалість його висхідної і низхідної частин. Результати експериментальних досліджень ученого лягли в основу низки його таких статей: «О длительности возбуждения в нерве» і «Некоторые наблюдения над токами действия на раздраженном и кокаинизированном нерве» (1913 р.). У статтях учений також описав методичні умови, необхідні для точного визначення тривалості струму дії нерва. Цими дослідженнями Д.С. Воронцов зробив великий внесок в електрофізіологію периферичних нервів [9, с. 147].

У 1916 р. Д.С. Воронцов одержав призначення асистентом кафедри фізіології фізико-математичного факультету Новоросійського (Одеського) університету. В 1917 р. ученого обрали приват-доцентом, а в 1919 р. — професором Новоросійського університету [10, арк. 8].

В Одесі Д.С. Воронцов закінчив розпочате в Петербурзі дослідження електрограми серця жаби. У дослідженні ученим було проаналізовано походження своєрідної форми електричної реакції шлуночка серця, яке складається з ряду зубців: R, S, T. В ході дослідження Д.С. Воронцов визначив, що потенціал дії м'яза серця, а відповідно, і процес збудження в ньому мають таку ж тривалість, як і процес скорочення. Упродовж всього часу скорочення серцевий м'яз не чутливий до повторних подразнень, що забезпечує ритмічну зміну систоли та діастоли. Учений наголошував, що майже однакою тривалість процесів збудження і скорочення серцевого м'яза пов'язана з насосною функцією серця. Цим дослідженням Д.С. Воронцов зробив вагомий внесок в розвиток електрокардіографії. Результати досліджень учений узагальнив в монографії «Анализ электрограммы сердца лягушки» (1917 р.), за яку Д.С. Воронцову присуджують ступінь магістра зоології, порівняльної анатомії і фізіології [11, с. 33].

Окрім цього, Д.С. Воронцов приділяв велику увагу дослідженням з фізіології нерва. При проведенні дослідження так званого позитивного колювання нервового струму, учений вперше описав явище слідової негативності. В подальшому явище слідової електронегативності стало предметом багаторічних досліджень Д.С. Воронцова. Також учений розпочав серію досліджень з впливу електричного струму на нерв оброблений солями одно- і двовалентних катіонів [12, с. 338].

В 1922 р. Д.С. Воронцов був обраний на посаду завідуючого кафедрою нормальної фізіології медичного факультету Смоленського університету. Смоленський період (1922-1930 рр.) наукової і педагогічної діяльності ученого був дуже плідним. Саме в цей період наукової діяльності Д.С. Воронцова розпочалось формування його наукової школи [13, с. 62].

Оскільки Смоленський університет був створений в 1918 р. Д.С. Воронцову довелося прикласти чимало зусиль в організації кафедри і створенні добре обладнаної лабораторії. Учений організував механічну майстерню з виготовлення приладів, необхідних для проведення практичних занять і наукових досліджень. В майстерні Д.С. Воронцов виготовляв міографи, реохорди, ключі для змикання і розмикання струму, електроди, кімографи і індукційні апарати. Також у цей період учений продовжував свої експериментальні дослідження в галузі електрофізіології, зосереджуючи основну увагу на вивченні рефрактерної фази нерву і основних особливостей процесу збудження. Окрім Д.С. Воронцова, дослідженням абсолютної рефрактерної фази нерву займалися його учні Н.А. Юденіч і Л.Г. Трофімов. Одночасно з цим під керівництвом Д.С. Воронцова проводились експериментальні дослідження особливостей проведення збудження через наркотизовану ділянку нерва (Н.А. Юденіч, П.О. Макаров), впливу солей одно- і двовалентних катіонів на рефлексорну діяльність спинного мозку (А.М. Волинський) [14, с. 27-32].

Крім того, у Смоленському університеті Д.С. Воронцов розпочинає серію досліджень з вивчення біоелектричних потенціалів та впливу різних іонів на збудливість нервових тканин. На підставі одержаних даних зроблено висновок, що альтерація нерва одновалентними катіонами (Na, K) призводить до розвитку в ньому стану, схожого на збудження, тоді як двовалентні катіони (Ca, Mg) викликають стан, схожий із гальмуванням. Також, вже в 1924 р. у статті «Влияние постоянного тока на нерв, обработанный водой, раствором сахара и хлоридов щелочных и щелочноземельных металлов» учений зазначає: «Так як процес збудження є реакцією організму на зміну зовнішнього середовища, то будь-якій теорії збудження в першу чергу потрібно зосередити свою увагу на тих процесах, які виникають на межі між клітиною і її середовищем, адже очевидно, що саме тут повинен бути початок того процесу чи процесів, які складають основу збудження» [15, с. 93]. Таким чином, Д.С. Воронцов робить висновок, що процес збудження відбувається в поверхневій протоплазматичній мембрані клітини. Це положення склало основу всіх подальших його досліджень з вивчення нервових процесів.

У 1928 р. кафедра фізіології Смоленського медичного інституту, створена на базі медичного факультету Смоленського державного університету посіла провідне місце серед наукових закладів Радянського Союзу з вивчення фізіології нервів і м'язів. В цей час прийшло і світове визнання Д.С. Воронцова, як видатного спеціаліста з вивчення природи нервового процесу. Таким чином, за час роботи в Смоленському університеті Д.С. Воронцов не лише обладнав кафедру, але і виховав плеяду відомих фізіологів Л.Т. Трофімов, Н.А. Юденіч, П.О. Макаров, А.М. Волинський [16, с. 5-7].

Воронцов Д.С. у 1930 р. переходить в Казанський університет на посаду завідуючого кафедрою фізіології тварин і людини. В цей період Д.С. Воронцов продовжив дослідження слідової електронегативності струму дії нерва. Крім того, на кафедрі фізіології Казанського університету під керівництвом Д.С. Воронцова вивчалися різні питання нейрофізіології і електрофізіології: проведений електрофізіологічний аналіз тонусоподібного скорочення скелетного м'яза (С.М. Свердлов), вивчена оновлююча дія іонів кальцію на стомлений м'яз (І.Р. Валідов), здійснено електрофізіологічне дослідження збудження, гальмування і тонусу в м'язах ракоподібних (П.М. Серков), отримані дані про адаптацію нерва до електричного струму (Е.П. Кесарева), про рефрактерну фазу нерва і м'яза (Л.Т. Трофімов), про газообмін в скелетному м'язі (Д.О. Курмаєв) [17, с. 9].

За пропозицією академіка В.Ю. Чаговця у 1935 році Д.С. Воронцов був обраний завідуючим кафедрою фізіології людини першого Київського медичного інституту. Після переїзду до Києва Д.С. Воронцов продовжив розпочаті в Казані дослідження фізіологічних властивостей нервових закінчень в скелетних м'язах, зокрема його увагу привернуло явище песимуму, відкрите М.Є. Введенським. В ході досліджень Д.С. Воронцовим була створена оригінальна концепція про механізм песимального гальмування. Під його керівництвом явище песимуму досліджували і інші співробітники кафедри (П. Серков, Є. Леонова, С. Фудель-Осипова).

Упродовж 1937-1939 рр. Д.С. Воронцов займався оволодінням осцилографічною методикою. До цієї справи були залучені аспіранти фізіологічної лабораторії і механік Н. Алексєєнко. За два роки власними силами були збудовані катодний осцилограф, підсилювач постійного струму до нього і за допомогою цього приладу досліджені струми дії скелетних м'язів жаби. Це дослідження було перерване Великою Вітчизняною війною, під час якої була зруйнована вся фізіологічна лабораторія, а разом з нею і осцилографічна установка [18, с. 133-136].

У 1945 р. Д.С. Воронцов був одним із ініціаторів створення науково-дослідного Інституту фізіології тварин при Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка. З 1945 по 1956 роки Д.С. Воронцов завідував відділом загальної фізіології інституту і одночасно працював професором кафедри фізіології тварин і людини. Впродовж цих років Д.С. Воронцов віддає всю свою енергію і величезний досвід справі вихованню молодих фізіологів та розвитку фізіологічної науки в університеті. Під його керівництвом відділ загальної фізіології став одним із провідних центрів електрофізіології не лише в Україні, але і в усьому Радянському Союзі. Виконані в ньому науково-дослідні праці стали відомі також далеко за межами України.

Під керівництвом Д.С. Воронцова в Інституті фізіології тварин розпочинали працювати видатні фізіологи П.Г. Костюк і В.І. Скок. Роботи цих учених пов'язані з першим використанням внутрішньоклітинних електродів. Електрофізіологічні методи широко використовувалися у науковій роботі Інституту фізіології: при вивченні ролі центральних структур у регуляції травлення (П.Г. Богач, В.Д. Сокур), механізмів поведінки тварин (А.І. Ємченко, П.Д. Харченко, Г.М. Чайченко, М.Ю. Макарчук, І.Г. Зима), біофізики м'язових і секреторних клітин (П.Г. Богач, Ф.В. Бурдига, З.Д. Скрипнюк) [19, с. 17-18].

Важливе значення для розвитку електрофізіологічних досліджень мала доповідь Д.С. Воронцова «О природе электрических потенциалов живых тканей» з якою учений виступив на 1-й Гагрській конференції

1948 р. В доповіді учений детально виклав свої уявлення про механізм явища збудження, природу струму спокою і потенціалів дії. Д.С. Воронцов зробив висновок, що процес збудження відбувається в поверхневій протоплазматичній мембрані клітини за рахунок зміни концентрації іонів, чим підтвердив іонну теорію В.Ю. Чаговця. Учений наголошував на тому, що процеси які виникають на поверхні мембрани клітини, тісно пов'язані з обміном речовин в протоплазмі. За Д.С. Воронцовим генерація потенціалу дії (виникнення збудження) є складним біохімічним процесом. В подальшому ці положення отримали підтвердження в працях багатьох дослідників, які показали, що активний транспорт іонів через мембрану забезпечується складними біохімічними процесами з участю спеціалізованих ферментативних систем [20, с. 152].

У 1956 р. Д.С. Воронцов організував і очолив лабораторію електрофізіології в Інституті фізіології імені О.О. Богомольця. 60-ті роки ХХ століття ознаменувались величезними досягненнями представників наукової школи Д.С. Воронцова. Велике значення для подальшого розвитку електрофізіології мала монографія Д.С. Воронцова «Общая электрофизиология». Під керівництвом Д.С. Воронцова його учень Ю.П. Ліманський вперше в світовій практиці здійснив внутрішньоклітинне відведення потенціалів від нейронів ретикулярної формації. П.М. Серков детально вивчив синоптичні процеси в нейронах різних структур слухової системи, встановив важливу роль гальмування в переробці звукових сигналів цими структурами. Т.М. Мамонець розвивала експериментальні дослідження Д.С. Воронцова з вивчення електротонічних потенціалів задніх спинномозкових корінців. Д.С. Воронцов спільно з М.Ф. Шубою детально дослідили фізичний електротон у нервових та м'язових волокнах [21, с. 261].

В 1957 р. Д.С. Воронцов був обраний академіком АН УРСР. За великі досягнення в розвитку радянської біологічної науки у 1962 році академіку Д.С. Воронцову було присвоєно почесне звання Заслуженого діяча науки УРСР [22, арк. 3].

Наукові відкриття, організаційна та педагогічна діяльність академіка Д.С. Воронцова мають величезне значення для розвитку електрофізіології першої половини ХХ століття. Наукові праці ученого були присвячені питанням: виявленню електричних реакцій серця, нервів, м'язів і центральної нервової системи; природі процесів збудження і гальмування; природі електричних потенціалів живих клітин. Багато уваги Д.С. Воронцов приділяв підготовці наукових кадрів. Учений створив потужну наукову школу електрофізіологів, нейрофізіологів та мембранологів. З лабораторії Д.С. Воронцова вийшло багато наукових співробітників, які очолювали та очолюють і по теперішній час кафедри фізіології та науково-дослідні установи у різних містах колишнього Радянського Союзу та слідує його науковому напрямку.

У перспективі подальших розвідок з даного напрямку є більш розгорнуті дослідження київського періоду науково-організаційної роботи та педагогічної діяльності академіка Д.С. Воронцова в галузі електрофізіології.

Джерела та література

1. Серков Ф.Н. Даниил Семенович Воронцов / Ф.Н. Серков. — К. : Наук. думка, 1986. — 127 с.
2. Костюк П.Г. Исследования Д.С. Воронцова о природе возбуждения и торможения и их развитие в современной физиологии / П.Г. Костюк, Ф.Н. Серков // Физиологические научные школы в СССР: очерки. — Л. : Наука, 1988. — С. 146-157.
3. Развитие биологии на Украине: в 3-х т. / Редкол. : Ф.Н. Серков (отв.ред.) и др. — К. : Наукова думка, 1985. - Т. 3. — 448 с.
4. Воронцов Д.С. Нариси з історії фізіології на Україні / Воронцов Д.С, Нікітін В.М., Серков П.М. - К. : Вид-во АН УРСР, 1959. — 256 с.
5. Воронцов Д.С. Развитие электрофизиологии на Украине / Д.С. Воронцов // Физиологический журнал академии наук Украинской РСР. — 1957. — Т. 3. - №5. — С. 29-35.
6. Серков Ф.Н. Даниил Семенович Воронцов / Ф.Н. Серков. — К. : Наук. думка, 1986. — 127 с.
7. Серков Ф.Н. Научная деятельность Д.С. Воронцова и ее значение для развития отечественной электрофизиологии и нейрофизиологии / Ф.Н. Серков // Современные проблемы общей физиологии возбудимых образований: сб. работ, посвят. памяти Д.С. Воронцова. — К. : Наук. думка, 1978. — С.1-13.
8. Трофимов Л.Г. Даниил Семенович Воронцов (к 70-летию со дня рождения) / Трофимов Л.Г., Фудель-Осипова С.И., Костюк П.Г. // Физиол. журнал СССР им. Сеченова. - 1956. - Том XLII. - №11. — С 1004-1005.
9. Костюк П.Г. Исследования Д.С. Воронцова о природе возбуждения и торможения и их развитие в современной физиологии / П.Г. Костюк, Ф.Н. Серков // Физиологические научные школы в СССР: очерки. — Л. : Наука, 1988. — С. 146-157.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. — Ф.166. — Оп. 7. — Спр. 10/214. Особисті справи осіб, яким присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки Української РСР у 1962. Д.С. Воронцов. — 34 арк.
11. Воронцов Д.С. Развитие электрофизиологии на Украине / Д.С. Воронцов // Физиологический журнал академии наук Украинской РСР. — 1957. — Т. 3. - № 5. — С. 29-35.
12. Развитие биологии на Украине: в 3-х т. / [редкол. : Сытник К.М.]. — К. : Наук. думка, 1984. - Т. 1.- 415 с.
13. Клименко Л.О. Данило Семенович Воронцов — один із засновників мембранологів в Україні / Л.О. Клименко, С.М.Опанасенко // Вісник проблем біології і медицини - 2011 - Вип.2, Т. 1. — С. 62-63.
14. Серков Ф.Н. Даниил Семенович Воронцов / Ф.Н. Серков. — К. : Наук. думка, 1986. — 127 с.
15. Воронцов Д.С. Влияние постоянного тока на нерв, обработанный водой, растворами сахара, хлоридами щелочных и щелочно-земельных металлов / Д.С. Воронцов // Рус. физиол. журн.. - 1924. - 7. - №1. - С. 79-94.
16. Даниил Семёнович Воронцов (К семидесятилетию со дня рождения) // Физиологический сборник Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченка. — 1957. — №10. — С. 5-7.
17. Серков Ф.Н. Научная деятельность Д.С. Воронцова и ее значение для развития отечественной электрофизиологии и нейрофизиологии / Ф.Н. Серков // Современные проблемы общей физиологии возбудимых образований: сб. работ, посвят. памяти Д.С. Воронцова. — К. : Наук. думка, 1978. — С.1-13.
18. Воронцов Д.С. Нариси з історії фізіології на Україні / Воронцов Д.С, Нікітін В.М., Серков П.М. - К. : Вид-во АН УРСР, 1959. — 256 с.

19. Психофізіологічні та вісцеральні функції в нормі і патології :Тези доп. VI Міжнар. наук, конф., присвяченої 170-річчю кафедри фізіології людини і тварин та 100-річчю школи електрофізіології Київського університету, Україна, Київ, 9-11 жовтня 2012 р. - К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 259 с.
20. Костюк П.Г. Исследования Д.С. Воронцова о природе возбуждения и торможения и их развитие в современной физиологии / П.Г. Костюк, Ф.Н. Серков // Физиологические научные школы в СССР: очерки. – Л. : Наука, 1988. – С. 146-157.
21. Серков Ф.Н. Научная деятельность института физиологии им. А.А. Богомольца АН УССР (к 50-летию со дня основания) / Ф.Н. Серков, А.Г. Задорожный // Физиологический журнал. – 1982. – Т. 30. - № 3. – С. 257-266.
22. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.166. – Оп. 7. – Спр. 10/214. Особисті справи осіб, яким присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки Української РСР у 1962. Д.С. Воронцов. – 34 арк.

Варивода К. С. Научно-организационная работа и педагогическая деятельность академика Д.С. Воронцова в отрасли электрофизиологии (первая половина XX века)

Даниил Семенович Воронцов – один из основоположников отечественной электрофизиологии. Ученый осуществил фундаментальные исследования по электрофизиологии сердца, скелетных мышц, нервов, спинного и головного мозга. Создал большую научную школу электрофизиологов и мембранологов, представители которой и сегодня успешно работают над решением важных научных проблем.

Ключевые слова: Даниил Семенович Воронцов, электрофизиология, электрокардиография, возбуждение, торможение.

Varyvoda K. S. Scientific-organizational work and pedagogical activity of academician D.S. Vorontsov in the industry of electrophysiology (first half of XX century)

Daniil Semenovich Vorontsov is one of the founders of national electrophysiology. The scientist has carried fundamental researches from electrophysiology of the heart, skeletal muscles, nerves, spinal and main cord. He created great scientific school of electrophysiologists and membranologists whose representatives and successfully today are working to solve important scientific problems.

Keywords: Daniil Semenovich Vorontsov, electrophysiology, electrocardiography, excitation, braking.

УДК 282(477)"18"

О. О. Баковецька

РИМО–КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ХЕРСОНА В ХІХ СТОЛІТТІ

Стаття присвячена дослідженню історії появи і розвитку римо-католицької громади міста Херсона, а також будівництва місцевого храму в ХІХ столітті. Визначено ключові етапи розвитку римо-католицької церкви міста і кількісний склад католиків громади. Проаналізовано внесок окремих осіб в розвиток костюлу. Джерельна база даної роботи базується на архівних матеріалах Державного архіву Саратовської області (Росія) і раніше не використовувалась українськими дослідниками. Це дало змогу авторів ввести до наукового обігу новий масив фактологічного матеріалу.

Ключові слова: Херсон, колоністи, єпархія, консисторія, костюл, ксьондз.

Одним з актуальних напрямків вивчення історії України є церковна проблематика. Останнім часом інтерес науковців до проблем становлення і розвитку окремих конфесій в Україні значно поживавшав. Певною мірою це пов'язано із змінами, що відбулися в нашій історії. Саме вони вплинули на духовну сферу, знявши з неї табу. Безумовно це стосується і римо-католицької церкви, історія якої складається з окремих сегментів. Тільки через звернення до історії становлення костюлів, приходів, деканатів ми зможемо відтворити цілісну картину. Дана стаття направлена на вирішення цієї проблеми, шляхом залучення до наукового обігу низки письмових джерел, які раніше не використовувались у вітчизняній історичній науці.

Історія становлення і розвитку римо-католицьких церков міст Південної України в кінці ХVІІІ – ХІХ столітті є, фактично, недослідженою. Це стосується і костюлу в місті Херсоні. За цим напрямком можна визначити лише напрацювання В.Б. Пиворовича та С.А. Дяченко [1]. В роботі, певною мірою схематично, висвітлено історію цього храму, від створення до наших часів. Поверховий підхід пояснюється браком архівних матеріалів, які не збереглися в місцевих архівах.

Джерельну базу дослідження склали фонди Могильовської римо-католицької духовної консисторії та Херсонської римо-католицької духовної консисторії, які знаходяться у Державному архіві Саратовської області.

Метою статті є висвітлення історії становлення і розвитку римо-католицької громади міста Херсона та будівництва костюлу в ХІХ столітті. Реалізація даної мети передбачає вирішення наступних завдань: проаналізувати обставини появи римо-католицької громади в даному регіоні, висвітлити адміністративну приналежність костюлу, визначити етапи становлення римо-католицької церкви в Херсоні.

Основну частину римо-католицької громади Херсону склали колоністи: німці, поляки, італійці, французи. Економічні і політичні інтереси Російської імперії, щодо освоєння південних територій України, були нерозривно пов'язані саме з їх діяльністю. Тому в кінці ХVІІІ століття – на початку ХІХ століття прийнято ряд заходів направлених на покращення умов проживання іноземців, зокрема щодо безперешкодної реалізації релігійних потреб останніх. Для керівництва подальшою колонізацією, створювались спеціальні органи управління, до компетенції яких також входило вирішення окремих питань